

VARGA IMRE

Avancinus drámáinak nyomában

Avancinus Nicolaus a jezsuita latin dráma egyik legnagyobb képviselője olasz nemesi családban született a hajdanában az osztrák császársághoz tartozó Trento tartományban, Brezben 1611-ben. Folyamatosan csak életének utolsó négy évét töltötte olasz földön, Rómában, 1682-ig minden tevékenysége a jezsuita rend ausztriai tartományának keretében és szellemében folyt.

Grazban tanult, noviciusi éveit Loebenben töltötte. Filozófiai tanulmányai után Triesztben, Zágrábban, Laibachban tanított. A teológiát Bécsben végezte 1635–1640 között. Ezután jezsuita központokban (Bécs, Graz, Passau) oktat retorikát, filozófiát, dogmatikát, miközben sokirányú írói munkásságot folytat. Előszörban alkalmi írásaiban, ódáiban, drámáiban a Habsburg császárság vallási, politikai elhivatottságának a hirdetője; az 1650-es évektől káprázatos ünnepi játékok szerzője, az udvar dramaturgja. (Ludi Caesarei.) 1675-től rendi vizitátor. 1676 végétől 1680 közepéig az osztrák rendtartomány főnöke. 1682-ben Rómába hívják, a rend generálisa mellett ő a német asszistens.

Rómában halt meg 1682-ben.

Mai értékelés szerint publicisztikai jellegű alkalmi írásai a közvéleményt formáló hatásuk miatt jelentősebbek vallási tárgyú, morális, teológiai munkáinál. Sokszínű, gyakran aktuális, merész témái, újszerűen szerkesztett drámái, szemet, fület gyönyörködtető scenikai fogásokkal látványos spectaculummá vált színi játéka Lipót császár korában eseményszámba mentek a császári udvarban és jelentős hatást gyakoroltak a jezsuita színjátszás történetében.¹

Avancinusnak a Nádasdy Ferenc rendelkezésére in stylo lapidario szerkesztett, a magyar királyok és vezérek dicsőségét zengő elogiumai hosszú időre befolyásolták a magyar történetsszemléletet is. Említésre érdemes, hogy mikor Avancinus első ízben kiadta drámáit, a *Poesis dramatica* első kötetében (Bécs, 1655) Nádasdy Ferencnek ajánlotta mint a „religio, pietas, justitia, virtus, benignitas, constantia” megtestesítőjének.²

¹ SCHEID, Nikolaus: *Nikolaus Avancini als Dramatiker*. Feldkirch, 1913. – KABIRSCH, Angela: *Nikolaus Avancini und das Jesuitentheater 1640–1685*. Wien, 1972. – VALENTIN, Jean-Marie: *Biderman und Avancini*. In: *Deutsche Dichter des 17. Jahrhunderts. Ihr Leben und Werk*. Berlin, 1984. 388–401.

² ANGYAL Endre: *Nicolaus Avancinus és Nádasdy Ferenc*. = EPhK 1940. 93–95. – RÓZSA György: *A Nádasdy-Mausoleum és Nikolaus Avancini*. = ItK 1970. 466–478. – Uő.: *Magyar történetábrázolás a 17. században*. 1973.

Avancinus korán kezdte drámaírói pályáját. A jezsuiták bevett szokása volt, hogy a gimnáziumot (filozófiát!) befejező növendékeket tanítani küldték a rend valamelyik iskolájába. Avancinus mindhárom működési helyén megszerezte drámákat vitt színpadra. Közülük drámakötetei csak egyet tartalmaznak, a *Vis invidiae sive C. Marius* címűt.³ Négy darabjának csak a címét ismerjük: *Justus*, *Andronicus*, *Tilly*, *Felicianus*.⁴ *Tilly* kivételével a többi előadták Magyarországon, de csak a pusztá címük maradt fenn. A Zágrábban 1635-ben játszott *Trebellius* bolgár királyról szóló dráma egyik magyarországi előadásának a szövege ugyan nem, de nyomtatott programja ismeretes.

Többi drámáját Avancinus ciklusokba szedve maga bocsátotta sajtó alá. Először 1655–1671 között (I. Vienna, 1655, II. uo. 1669, III. uo. 1671, IV. Praga 1669.). A második gyűjteményes kiadás 27 drámát tartalmaz, 1674–1686 között látott napvilágot. Az I–IV. kötet Kölnben, az V. Rómában 1686-ban jelent meg. Avancinus német nyelvterületen az egyik legnépszerűbb, legtöbbször játszott drámaszerző volt. A bemutatott darabokról általában nyomtatott programot adtak ki, de magukat a drámákat is sűrűn kinyomatták.⁵

Csak egyetlen magyarországi kiadása van a *Fides conjugalis* vagy másként *Ansberta et Bertulfus* címen ismert darabjának. A piaristák Központi Levéltárában lévő példánynak (P/33/8/8/12.) a címlapja hiányzik (a szöveg a végén is csonka), XVIII. századi pozsonyi kiadványnak tűnik.

Drámáit Magyarországon is ismerték, játszották. Ezeknek gyűjteményes kiadása az 1773-ban felosztatott jezsuita rend könyveiről készült leltárak szerint a Pintér Zsuzsannától vizsgált 16 kollégium közül 13-ban összesen 30 példányban megtalálható volt.⁶ A XVII–XVIII. század folyamán több darabját színre vitték. Legtöbbször adták elő a *Fides conjugalis* vagy *Ansberta et Bertulphus* című drámáját, mely dolgozatunk tárgyát képezi.⁷ Avancinus drámái főként jezsuita iskolákban kerültek előadásra. De az említett *Ansberta és Bertulphus* címűt 1763-ban a minoriták Miskolcon magyar fordításban játszották,⁸ és bemutatták a darabot (változatát) a piaristák, a pálosok is.⁹

Korán, még a szerző életében vitték színre *Trebellius* bolgár királyról írott drámáját. (Pozsony, 1674, és még a XVII. században játszották Sopronban is:

³ *Poesis Dramatica*. Bécs, 1665. I/5. (Mindig drámáinak a második kiadására hivatkozunk.)

⁴ VALENTIN: *i. m.*

⁵ VALENTIN, Jean-Marie: *Le théâtre des Jésuites*. Répertoire chronologique des pièces représentées et des documents conservés (1555–1680). I–II. Stuttgart, 1983. Passim.

⁶ PINTÉR Márta Zsuzsanna: *A budapesti Egyetemi Könyvtár jezsuita könyvjegyzékeinek drámakötetei*. = MKSz 1990. 139–147.

⁷ *Poesis Dramatica*. Bécs, 1665. II/3.

⁸ KILIÁN István: *Minorita iskoladrámák. Régi Magyar Drámai Emlékek. XVIII. század. 2. 7. sz.* (A továbbiakban: RMDE XVIII.)

⁹ KILIÁN István: *A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig*. Bp. 1994. Szeged 73. sz. Privigyé 117., 118 sz. S. O. T. A. 2. sz. – VARGA Imre: *Pálos iskoladrámák*. RMDE XVIII/3. 6. sz.

1679, 1690-ben.)¹⁰ Avancinus darabjának a szövege nem maradt ránk, de megvan a pozsonyi előadás nyomtatott programja, amely ilyenképpen drámatörténeti jelentőségű dokumentum. Egyébként más, szintén ismeretlen Avancinus-darabokról is szólnak adatok, hogy Magyarországon bemutatták őket. Így a Laibachban 1636-ban játszott *Andronicus*t röviddel az „ösbemutató” után 1643-ban előadták Pozsonyban, majd 1745-ben Gyöngyösön, 1762-ben Rozsnyón, 1770-ben Kőszegen.¹¹ Sajnálatos, hogy a darabról a címén kívül más adattal, tájékoztatással nem rendelkezünk.

Csakúgy mint az 1634-ben először Laibachban játszott és ma ismeretlen szövegű *Justus*ról sem, melyet Győrben 1745-ben vittek színre;¹² továbbá a *Felicianus* című, ma szintén kallódó drámáról sem, melyet meg Sopronban 1754-ben, Pécsen 1757-ben adtak elő.¹³

Az 1753-ban a miskolci minoriták iskolájában játszott *Pomum Theodosii*-nak nyomtatott programja ma lappang, de egy részét ismerjük régebbi publikációból.¹⁴ Ebből megállapítható, hogy Avancinus hasonló című drámáját adták elő, jobban mondva, annak első felét, elhagyva a másodikat (*Anti-tragédia*), valamint a kórusokat. A dráma cselekménye azzal végződik, hogy a császár számúzi a császárnét.

Bizonyára ezt a drámát játszották Kolozsváron is a XVIII. század folyamán. Kolozsvárott a rend feloszlatásáig a jezsuiták nagyon sok iskoladrámát adtak elő. Mikor 1766-ban a piaristák átvették iskolájukat, az előadások száma feltűnően csökkent. Nem állapítható meg biztosan, hogy az a dráma-gyűjtemény, melyet kizárólag Avancinus drámáiból ebben az intézményben készítettek folyamatosan lemásolva 9 darabját, még a jezsuita vagy már a piarista korszakban keletkezett-e.¹⁵ Joggal tételezhető fel, hogy a drámák közül többet még a jezsui-

¹⁰ STAUD Géza: *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai*. I–III. Bp. 1984–1988. (I. köt. 376–377; II. köt. 146, 148.) (Progr. RMK III. 2654.)

¹¹ STAUD: *i. m.* I. 372.; II. 101.; II. 382; III. 39.

¹² STAUD: *i. m.* II. 31.

¹³ STAUD: *i. m.* II. 169.; II. 128.

¹⁴ *A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig*. Szerk. VARGA Imre. Bp. 1992. 204. sz.

¹⁵ A kolozsvári kat. liceum könyvtárából került a kolozsvári-napocai Akadémiai Könyvtárba (Opere Dramaticae) a 118 levelet tartalmazó latin nyelvű drámagyűjtemény. Eddig ismeretlen volt. (Vö. Kilián Istvánnak a piarista forráskiadvány 672. lapján mondottakkal!) A kézirat mikrofilmje a MTAK-ban 8469/V. jelzet alatt található. Az 1a–6b levelek szövegét Kilián S. O. T. A. 13. sz. alatt tévesen a [*Theodosus*] dráma szövegeként ismerteti. Több Avancinus drámából tartalmaz szemelvényeket, nem összefüggő szöveg. A továbbiakban szóról-szóra az alábbi Avancinus-drámák találhatók benne. 1. *Saxonia conversa sive Clodoaldus Daniae princeps*. 2. *Joseph a fratribus recognitus*. 3. *Ambitio sive Sosa naufragus*. 4. *Suspicio sive Pomum Theodosii*. 5. *Theodosius Magnus justus et pius imperator*. 6. *Marius*. 7. *Canutus*. 8. *Idda*. 9. *Cyrus*. (Az V. felvonás 5–8. jelenete már nincs meg a kéziratban.) A kéziratot Kolozsvárott másolhatták, és mivel két drámának a végén piarista vonatkozású záradék áll, feltehetőleg 1776 után. Forrásaik azonban kétség kívül a jezsuitáktól birtokolt Avancinus szövegek voltak.

ták adtak elő, mint ahogyan ezt a *Hermenegildus* (1750), a *Josephus* (1754) és a *Canutus* (1755) kolozsvári bemutatása megerősíti.¹⁶ (Kolozsváron kívül a *Hermenegildust* előadták Besztercebányán (1750),¹⁷ Győrben (1756)¹⁸ és a *Josephust* játszották még Győrött (1746),¹⁹ Váradon (1746),²⁰ Budán (1748).²¹ Ezekre az előadásokra, illetőleg arra, hogy a játszott darabok valóban Avancinus drámái, kétségtelen adataink nincsenek. Szöveg nem maradt ránk, következtetésünk a címek azonosságán alapszik. Egyező titulus alapján gondolunk arra, hogy az előadások Avancinus drámái voltak. Ha a címben szereplő személyről, témáról más megfogalmazásban maradt fenn ugyanazon téma színre vitelének adata, az előadást nem azonosítjuk Avancinus munkájával, bár lehetséges, hogy az ő drámájának változatáról, átírásáról van szó. Kétséges akkor is az azonosítás, amikor rövidített címmel van dolgunk, benne Avancinusétól eltérőleg csak a személy neve maradt fenn. Annál inkább, mivel ugyanarról a személyről mások is írtak, írhattak drámát.

Ezen az alapon feltételezzük mégis, hogy a kolozsvári katolikus líceum dráma-gyűjteményében az eredeti Avancinus-drámákkal egyező darabok közül játszották 1754-ben Eperjesen a *Clodoaldust*,²² 1701-ben Udvarhelyt a *Theodosius Magnus Imperator*.²³ A *Cyrust* Pozsonyban (1751, 1754),²⁴ Szakolcán (1750),²⁵ Pécsen (1727, 1752, 1763),²⁶ Rozsnyón (1756).²⁷

Nem szerepelnek ugyan a kolozsvári katolikus gyűjteményben, címük alapján azonban feltételezhető, hogy még az alábbi Avancinus-drámákat is előadták Magyarországon: *Bethulia liberata* (Trencsén, 1747., Buda, 1749.),²⁸ *Genoveva* (Buda, 1756.; Gyulafehérvár, 1764.),²⁹ *Semiramis* (Lőcse, 1673.),³⁰ *Artaxerxes* (Buda és Győr, 1752.; Kassa, 1763; Szakolca, 1772[?]).³¹

Az olaszból latinra fordított Avancinus-darabot: *David de Golia victor* is talán azonosítanunk lehet magyarországi előadásokkal, amelyeknek címe igen közel áll a latinhoz: *David Goliathi victor* (Győr, 1746.; Pozsony, 1770.).³² A

¹⁶ STAUD: *i. m.* I. 277, 280, 282.

¹⁷ STAUD: *i. m.* II. 336.

¹⁸ STAUD: *i. m.* II. 37.

¹⁹ STAUD: *i. m.* II. 31.

²⁰ LÖSCHERING Gáspár: *Pray György*. Bp. 1937.

²¹ STAUD: *i. m.* III. 81.

²² STAUD: *i. m.* II. 430.

²³ STAUD: *i. m.* III. 175.

²⁴ STAUD: *i. m.* I. 432, 434.

²⁵ STAUD: *i. m.* II. 242.

²⁶ STAUD: *i. m.* II. 123, 127, 130.

²⁷ STAUD: *i. m.* II. 379–380.

²⁸ STAUD: *i. m.* II. 295.; III. 82.

²⁹ STAUD: *i. m.* II. 88.; I. 306.

³⁰ STAUD: *i. m.* II. 441.

³¹ STAUD: *i. m.* III. 84.; II. 35, 81.; III. 256.

³² STAUD: *i. m.* II. 31, I. 449.

szükszavú adatokból, a címekből, melyek némi eltérést mutatnak az Avancinus-drámákétól, nem lehet mindig azonosítani a hazai előadásokat Avancinus darabjaival. Máskor viszont az egyező témára utaló, de eltérő szövegezésű cím is mutathat arra, hogy a változat forrása egyenesen vagy közvetve Avancinus munkája.³³

Elteltekintve a szerző más drámáitól, az alábbiakban csak a *Bertulphus és Ansberta* dráma, ill. drámatéma német nyelvterületen és Magyarországon való előfordulásáról szólunk, ezzel kapcsolatban vizsgáljuk Avancinusnak iskolai színjátásunkban megfigyelhető termékenyítő hatását. Avancinus vallomása szerint a *Fides conjugalis sive Ansberta, sui Conjugis Bertulphi e dura captivitate liberatrix* drámájának a meséjét rendtársának, Bidermann, Jacobusnak (1578–1639) *Acroamatum Academicorum Libri tres* című könyvéből vette.³⁴ (Lucerna, 1642.) A második könyv második fejezeteként olvasható a „Virtus celata clarior” címet viselő történet.

Bevezetésként Bidermann megjegyzi, hogy a históriát annalesekben olvasta, de széltében ismeri a nép; és verses feldolgozásait is kedvelté tették a poéták. Kétségtelen, hogy a dráma az írott és az orális tradíció határán élő történet.

Bertulfus német herceg (princeps) a Szentföld meglátogatására készül. Felesége hiába próbálja lebeszélni, társaival útnak indul és a tengeren Palesztinába jut. Váratlanul elfogják őket az arabok, bilincsbe verik. Rabszolgákként dolgoztatják őket. Otthon a felesége, Ansberta búslakodik, elzárkózva a világtól még kedvelt szokásáról, a lanttal kísért éneklésről is lemond.

Már eltelt pár hónap, Bertulfus visszatérését várják, amikor egy követ levelet hoz tőle, melyben sorsáról tájékoztatja feleségét: csak könnyeivel tudná meglágyítani rabtartó urának vad szívét. Ansberta sokat töpreng. Mindenki lebeszéli, hogy útnak induljon. Nem vállalhatja a veszedelmes utat, a biztos halált, írja a visszatérő követől küldött levelében.

Bertulfust kétségbeesett panaszra fakasztja felesége válaszelevele. Már három napja kesereg, amikor egy idegen vándor éneke hangzik fel a királyi palota előcsarnokában. A barbár füleket is magával ragadja az ének, hallgatására összefut az egész udvar. A fejedelem maga elé szólítja. Lantjának hangjára homloka felderül, lelke megszeli. A palotában rendel neki szállást, mindennel ellátja, egy ifjút is ad mellette szolgálójára. Kiderül, hogy ez keresztény. Ansberta kérésére tájékoztatja őt a foglyok állapotáról, megígéri, hogy másnap egy ablakból megmutatja neki a rabokat. A félmegtelen, sovány, piszkos, az örök ostorcsapásaitól is szenvedő foglyok borzalmas látványa könnyekre fakasztja Ansbertát. Mikor meg a rabok közt meglátja Bertulfust, ájultan rogy össze. A következő napokban még nagyobb igyekezettel játszik a fejedelem előtt. Annnyira megnyeri kegyét, hogy a tizedik napon a fejedelem megígéri neki, bármely kérését teljesíti. Így nyeri el Ansberta Bertulfus szabadulását és mindkettőjüknek a hazautazás lehetőségét.

Bertulfust a szántóeke vonásából hozzák a királyi palotába. Félelemben van, nem tudja, mi vár rá. A fejedelem közli vele a hírt. Bertulfus megfogadja, úgy tekinti, úgy

³³ Nagy a valószínűsége pl. annak, hogy az 1766. évi kassai előadás *Ischirion et Hiacyntus Clodoaldi Daniae principis filii* közeli változata lehet Avancinus *Clodoaldus*ának.

³⁴ Vö. az 1. számú jegyzetben említett Valentin-dolgozattal! Az 1733. évi kölni kiadást használtuk, melyben a 202–233. lapokon olvasható.

szolgálja az ismeretlen ifjút, mint ahogyan mások a szüleiket sem. Majd mindketten elhagyják az udvart, távoznak a városból. Hazafelé tartó hajóútjukban Ansberta valamilyen ügyének elintézése ürügyén elhagyja Bertulfust, visszatér otthonukba. Bertulfus bánatát az őt elhagyó ifjú visszajövetelének reménye enyhíti csupán. Közben vára felé tart, az átélt dolgokat forgatja fejében, különösen a kobzos ifjú könyörület szerzetét szemben hálátlan feleségével. Útközben egy rokon barátját keresi fel, akitől ruhát kap. Érkezését tudató hírvivőt küld várába, akit nagy örömmel fogadnak. Még inkább őt. Ansberta a palotában várja. Bertulfus nem mutat örömet, keserősége kimutatkozik öleléséből, de okát nem árulja el, hogy azt másnap barátai előtt fedje fel.

A következő napi nagy vendéglátáson mondja el a vele történeteket, hogyan hagyta cserben felesége. Megmutatja levelét is. A jelenlévők először hallgatnak, később a bortól megered a nyelvük, vádolni kezdik Ansbertát: eszem-iszom, mulatságot vadászó életet folytatott, rokonai helyett idegenek közt forgolódott. Senki sem tudja, hol időzött fél esztendeig, csak három napja tért haza.

Ez az utóbbi hír megzavarja Bertulfust. Ansberta visszavonul, mondván, hogy ő semmit sem vétett. A többiek tanakodnak, amikor muzsika hallatszik, és egy lantos lép be kobzát pengetve. Bertulfus szabadítójára ismer benne, öleli, mindennek nevezi. Átadja neki jószágát, hiszen ő a megmentője; csak azt kéri, fedje fel végre a nevét. Az ifjú azt kívánja, előbb Bertulfus találkozzék még feleségével, akit annyi csalárdásgal vádolt. Keresik, de sehol sem találják. Ezt csalárdása újabb jelétül értelmezik. Félbeszakítva Bertulfus szavait, előjön azonban Ansberta, Bertulfus ámulva veti magát térdre s magát vádolva kéri bocsánatát.

Avancinus drámájában sokat alakított Biderman történetén. Az előzmények: az utazás terve, a feleséggel folytatott beszéd, maga az út, a fogságba esés nem kerültek bele a drámába, erről csak az Argumentumban esik szó.

A cselekmény in medias res indul: Bertulphus feleségének a segítségnyújtás elől kitérő levelét olvassa, emiatt kesereg, méltatlankodik. Felesége még sokára ér közelébe.

Kísérőjével (Brunellus) érkezik egy meg nem nevezett város kikötőjébe. Első dolga, hogy férfiruhát ölt, az Ansberta nevet annak anagrammájára, Bertanasra cseréli fel. Mindjárt meg is próbálkozik, hogy bejusson a városba. Lantkíséréssel énekelni kezd, és ez annyira tetszik az öröknök, hogy táncre kerekednek és a jövevényeket beengedik a városkapun. A király főemberének, Florillusnak a monológjából értesülünk, hogy keresztény, gyűlöli a barbárokat kegyetlenségükért, ahogyan a rabokkal bánnak. Most is majd néhányuknak vadállatokkal kell megküzdeniök. A jövevények maguk is látják a rabok ínséges állapotát, rejtkehelyből hallgatják panaszló éneküket (Chorus captivorum). Kenyeret vásárolnak és osztanak ki közöttük. Eközben Ansberta, Bertulphushoz érve, majdnem elárulja magát, ájultan esik össze. Az I. felvonás az oroszlanokkal való küzdelemmel ér véget, melyben, természetesen, Bertulphus győz.

Bertanas-Ansberta Avancinusnál még a II. felvonásban sem kerül a király közelébe. Közben a rabok az udvart söprik (kórusban énekelve keserveikről), Brunellusnak sikerül egy kenyérben Ansberta levelét eljuttatnia Bertulphus kezébe. (A levélben nem fedi fel magát, csak biztatást nyújt), Ansberta megint majdnem elárulja magát. Kísérőjének nehezen sikerül kimagyarázkodnia a foglyok felügyelője előtt.

Itt Avancinus három közzjátékszerű jelenetet iktat drámájába, három kórust. A király születésnapj ünnepsége közeleg. A vadászok vadat ejteni az erdőbe mennek. Körtjeik hangja rémületet kelt az erdőistenek (szatírok) között. A nimfák azonban megnyugtatták őket, táncot járnak.

A király is készül az ünnepre: három rab között kockadobás döntse el, ki legyen az áldozat, akit az ünnepnapon tiszteletére lefejeznek. A sors Bertulfusra esik. Ekkor rejtkehelyéből előrohan Ansberta, áldozatul kínálja magát Bertulfus helyébe. A király nagyon csodálkozik a szeretetnek ilyen megnyilatkozásán. Mindkettőjüket tömlőcbe vetteti. Brunellus magában töpreng, mit cselekedjék most, hogy minden reménye kútba esett. Florillus jön segítségére: előadja, hogy a király figyelmébe ajánlja majd Ansbertát, s lantjátékával talán kegyelmet szerezhet.

Eközben a külön-külön tömlőcben lévő Ansbertát, Bertulfust rémképek, kísértetek gyötrik. Bertulfus a kenyérben kapott írásra, arra az ifjúra gondol, aki miatta került tömlőcbe. Sajnálja, azt kívánja, bár szeretetéért szeretetével fizethetne meg neki.

A III. felvonás hatodik jelenetében Ansberta végre a király elé kerül. Florillus a kertben hűsülő királynak, akit udvari zenészei szórakoztatnak, de kevés sikerrel, azt javasolja, hallgasson meg egy szebben zenélő és éneklő ifjút. Előhozzák a börtönből Ansbertát, akinek sikerül a királyt felvidítania. Mint Biderman történetében, Avancinusnál is elnyeri Bertulphus szabadságát is, bár hazabocsátásukról nála nem esik szó. Bertulphust Ansberta szolgálatára rendeli a király. Készséges szolgálatáról biztosítja ismeretlen megmentőjét.

Az eddigiekből is látható, Avancinus mennyi új elemmel gazdagította forrását. A IV. felvonás egészében az ő találmánya.

Minden kész a király születésnapjának megülésére. A nép, a katonaság, az udvari nemesség egymást követőleg mutatja be látványos produkcióját. Bennük allegórikus, mítikus alakok sűrögnek-forognak. A Tempust pl. kényszerítik, álljon meg, maradjon vesztég a király mellett. A futamó Szerencsét elfogják, kényszerítik hogy a királyt szolgálja. A Fortitudonak és a Felicitasnak meg a Furorok ellen kell őt védelmeznöök.

Ebben a felvonásban készíti elő Avancinus a rabok szökését. Az ephobusok már előbb zúgolódtak Florillus ellen, hogy az ő kárukra a királyhoz vitte Ansbertát, és mivel náluknál jobban zenélt, énekelt, elsővé tette közöttük. Florillus cselből most egyet ért velük, hogy eltávolítsák őt az udvarból. Tőlük függetlenül a szabaddá vált két rab is a hazatérésen töri a fejét.

A körülmények mindegyikük számára kedvezően alakulnak. A születésnap ünnepségre perza követ érkezik. A király Florillust hatalmazza fel a kapuk nyitására, zárására. Florillussal egyetértve az ephobusok segítenek, hajót szereznek, és a követ bevonulásakor a szökevények elhagyják a várost. (Velük tart Florillus is!)

Az V. felvonás első jelenetei szintén hiányoznak Bidermann elbeszéléséből.

A követ átadja a Királynak ura ajándékait, a hat mór tánca bámulatba ejti az egész udvart. A Király ekkor udvara legújabb büszkeségéért, Ansbertáért küld. Megértvén, hogy elszökött, éktelen dühében megparancsolja a többi fogoly kivégzését és hajót küld a szökevények kézrekerítésére. Az ephobusok mindent megtesznek, hogy akadályozzák az üldözést. A közben kitört viharban az üldöző hajó elsüllyed.

A felvonás 5–8. jelenete többé-kevésbé újra Biderman elbeszélésére támaszkodik.

A szökevények partot érve, Németországból jött kereskedőkkel találkoznak, akikről Bertulphus az otthoni dolgokról értekezik. Felesége iránti nehezítelését nem enyhíti az a hír, hogy Ansberta kiszabadítása végett hajóra szállt. Nem tudja neki megbocsátani a segítséget megtagadó levelét, hajthatatlan; teljesen elidegenedett tőle. Ansberta a megbékélésre tett kárba vesztett kísérletei után elhatározza, hogy felfedi magát. Ez történik az utolsó jelenetben.

Avancinus elhagyta tehát azt a mozzanatot, hogy Ansberta pár nappal előbb otthonukba ért és feleségként fogadta Bertulfust; elmaradt a találkozás másnapján rendezett vendégeskedés, mikoris Bertulfus igaztalanul vádolja feleségét, és a vendégek is rossz hírét költik; elmaradt, hogy ekkor Ansberta otthagyta a társaságot és kobzosként jelent meg újra közöttük.

Míg tehát a forrásban túlságosan is egyszerű módon előadott fogolyszabadulást Avancinus egy teljes felvonás beiktatásával készítette elő és a rabok szökését a nézők előtt elfogadhatóvá tette, a nagyon is bonyolult megoldást, a felismerést leegyszerűsítette. Dramaturgiailag ügyes volt a névünnepség előkészítése az erdei jelenetekkel és az ünneplés látványos színre vitele. Nem különben az ephobusok zendülése, majd segítség nyújtása. Humánus megoldásként a rabokkal együtt megszöktette Florillust is.

A változtatások kitalálása mellett Avancinus drámaírói, dramaturgiai érdemeit, nagyságát mégis a színpadi megjelenítés módja, a színre vitelnek általa népszerűsített, kedvelté, ünneppé tett barokk kivitelezése jelenti. A darab előadása a bécsi császári udvar pompás, szemet, fület elkápráztató ünnepe volt, fényes menyegzői játék. Az udvari alkalmi előadásokat máskor is produkáló Avancinus nemcsak a házassági hűségről (*Fides conjugalis*) szóló főcselekményt tette muzsikával, kórusokkal, táncokkal, megszemélyesített alakok, allegorikus személyek felléptetésével igazi *spectaculum*má. A királyi párhoz illő személyes jellegű mellékselekményt is beiktatott a felvonások közé. Fejlett színpadtechnikai fogásokkal mozgatott mesés alakokat teremtett, akik a két szerető egybekelését akadályozzák illetőleg segítik.

A Prologus ismertet meg velük. A két Szerető Vulcanushoz (az istenek kovácsához, a tűz istenéhez, Venus férjéhez) járul, hogy összekovácsolja szerelmes szívüket. Ez kívánságukkal a *Fides conjugalis*hoz igazítja őket, aki a Hymenről élesztett tűznél az Amoroctól hozott gyűrűkből láncot kalapál. A munkát azonban megzavarja *Discordia* a Furorokkal. A tusakodásban az egyik szerető sebesülten fogságukba kerül. Az Amorok kara ijedten menekül.

Az első felvonást követő Chorusból megtudjuk, hogy a fogságba ejtett társát kereső Szeretőnek *Consilium* és *Industria* segítségüket ígéri. A második felvonás Chorusjelenetében a két szerető újra együtt van, de a Furorok *Discordia* segítségével a földre sújtják őket, újra veszedelembé kerülnek. A III. felvonást záró Chorusban azonban a *Fides conjugalis* az Amorok seregével harcra száll velük és győzedelmeskedik. A IV. felvonás utáni Chorus újabb összecsapásról tudósít. A Furorok a levegőben a *Fides conjugalis* és az Amorok diadalszekerére támadnak, de kudarcot valtanak, a földre taszítják őket. Felcsendül a győzelmi ének. A két Szerelmes története az Epilogusban ér véget. Az *Aeternitas* a két Szeretőnek örökkévalóságot rendel, az egyiket Nappá, a másikat Holddá változtatja, megparancsolva, hogy mindazok a csillagok, melyeknek ez nincs tetszésére, távozzanak az égből, az egyetértők helyeselve tapsoljanak.

Nyilvánvaló, hogy a két Szerető látványos történetét a Chorusok azért zengték, mivel az előadás *ludus nuptialis* volt Lipót császárnak az előző év végén (1666. dec. 12.) Margit hercegnővel (IV. Fülöp spanyol kir. leánya) való házasságkötésének ünneplésére.

A *Fides conjugalis* témáját német nyelvterületen nemcsak Avancinus vitte színre. 1681-ben a jezsuita Aler, Paulus szintén drámát írt Ansbertáról és Bertulfusról.³⁵ Forrásként Bidermannra és Avancinusra hivatkozik.³⁶ Mindkettőjükből bőven merít, bár inkább Bidermannt követi. Alkalmaz természetfeletti elemeket, valamint éneket, táncot, muzsikát.

A történetet lerövidíti, egyszerűsíti. Drámájának terjedelme három felvonás. Ez is mutatja, hogy a darab cselekménye helyenként másként folyik, egyes mozzanatai más sorrendben peregnék.

Bertulfus a Szentföldön a török szultán fogságába esik. Már a 2. jelenetben megtudjuk, hogy a szultán születésnapját a régi és a most érkezett keresztény foglyok lemészárlásával kívánja megülni. A kikötőbe érkező Ansbertának (a tetszetős nimfának!) Neptunus kíván szerencsét. Lantjával, énekével a praefectus auli tetszését nyeri el. Jókor érkezett a születésnap ünnepségekre.

A keresztény foglyokkal a II. felvonásban találkozunk. Hiába könyörögnek életükért. Ansberta magát ajánlja áldozatul Bertulfusért, amit a szultán sehoggy sem ért meg. Börtönbe azonban csak akkor kerül, amikor a Bertulfus kiszabadítására kigaglyalt terve nem sikerült. Elejti ugyanis a leitatott börtönőről megszerzett kulcsot, a zaj miatt kudarcba fullad a szöktetés. A III. felvonás Alernél is a két fogoly börtönjelenetével kezdődik, miközben folyik a születésnap ünnepség. A hat planéta napként imádja a szultánt, a praefectus ajánlatára előhozott Ansberta lantjátékára táncolnak az ephobusok, gladiátorok. A szultánnak annyira megtetszik Ansberta játéka, éneke, hogy visszaadja szabadságát, sőt, kérésére Bertulfusét is és engedélyt ad, hogy hazamenjenek. Távozásuk előtt látják még a keresztény rabok lemészárlását, de látják a szultán bukását is. Ez ugyanis önhittségében istenként dicsőíttette magát. Hiába hangzott az égből a figyelmeztetés. Esztelenül az ég ellen támadt seregével. Villámcsapás sújtotta halálra.

A két utolsó jelenet tárgya a hazatérés. Nincsenek azonban Németországból jött kereskedők. Bertulfus Alernél is háborog felesége ellen. Ansberta azonban nem megy előre otthonukba. Magára ölti ruháját és véget vet Bertulfus hamis vádaskodásainak. Bertulfusnak is átadja öltözékét, melyet vállalkozása folyamán magával hordozott. Míg ők az erdőben ruhát váltanak, kíséretük – Ansbertát ketten kísérték, Elphegus és Charillus – táncot jár.

Természetfeletti mozzanatokkal Aler drámájában is találkozunk. A főcselekmény mellett allegorikus alakok szimbolikus küzdelmét látjuk a három felvonást bevezető mellékdrama Prolusioiban. Az elsőben a Turcismus a keresztény népek elpusztítására a pokol hatalmait szólítja. Tüzet okádva megjelenik Draco, a fáklyás Furorok meg a furiák vad tánca jelképezi a keresztényekre váró sorsot. A Halál és az Amor harci táncából végül is az utóbbi kerül ki győztesként. Aler darabja éppoly látványos nézőjáték volt, mint Avancinusé.

³⁵ *Bertulfus a Sultano captus per Ansbertam conjugem ... liberatus*. Ab illustrissimi ... Trium Coronarum Gymnassii Juventute Ludis Autumnalibus Anno MDCCI Theatro data. (Megjelent 1702-ben a *Poesis Varia* c. munkájában is szintén Kölnben, majd napvilágot látott 1722-, 1727-, 1735-ben és a későbbi években is.)

³⁶ „Vid. Acroam Biderm et ex eo Avanc.”

A jezsuita színjátszás hosszú évtizedekig húzódott a szerelem színpadra viteletől. Ebben a tekintetben Avancinus újtó volt, drámáiban jelentős szerepet juttatott a szerelmi motivációnak. Ansberta és Bertulfus története a hitvesi hűség, a házastársi szeretet dicsőítése. A dráma cselekménye elejétől végéig világi környezetben játszódik. A számtalan vallásos, egyházi jellegű dráma közt ezért is válhatott népszerű előadásá.

Valentin Jean-Marie kutatásai szerint a XVII. században német nyelvterületen hét ízben vitték színre. Népszerűsége a XVIII. század folyamán csak nőtt. Valentin 11 előadásáról emlékezik meg ebből a századból.³⁷

Eddigi ismereteink szerint a pogány fogságból való rabszabadítást, az Ansberta-Bertulphus-témát Magyarországon, iskolai színpadon 9 ízben vitték színre. Mindannyiszor katolikus szerzetesi tanintézményben, és valamennyit a XVIII. század folyamán. Először 1720-ban játszották,³⁸ majd 1746-ban.³⁹ A többi előadás a század második feléből való. Jele ez a magyarországi színjátékok elvilágosodásának, a színjátszás funkcióváltozásának.

Az előadások nagyobb részéről csak pusztá címek vallanak. Három helyről ismeretes (volt!) a dráma teljes szövege. Köztük egy teljes magyar fordítás, melynek azonban csak a múlt század végén közölt töredéke maradt fenn, kézírata ma lappang.⁴⁰ A dráma teljes latin szövege megvan az egykori pozsonyszentgyörgyi piarista rendház levéltárában, de ma számunkra hozzáférhetetlen. A jelzet nélküli kézirat néhány évvel ez előtt Kilián István kezébe került, de csak töredékes jegyzetet készített a dráma első részéből. Argumentumát, szereposztását közölte a piarista színjátszás forrásairól szóló kiadványban.⁴¹ A harmadik forrásról jó ideig nem gondolták, hogy benne Avancinus drámaváltozatával állunk szemben. Az *Omnia vincit amor* latin nyelvű pálos játék (Sátoraljaújhely, 1765)⁴² a benne lévő három magyar nyelvű közjáték miatt említés, tanulmányozás nélkül maradt. A három interludiumot önálló darabként *Kocsnya Mihály házassága* címmel közölték, csak ez a bohózat került bele az irodalmi köztudatba.⁴³

Pedig a rabszabadítás történetének pálos átdolgozása a legérdekesebb változatban viszi színre a hitvestársi szeretet bemutatását. Ugyanakkor a magyar viszonyokra aktualizálja az idegen tárgyat. Sok helyen szövegszerűen is átvéve

³⁷ VALENTIN Jean-Marie: *Le théâtre des Jésuites dans les pays de langue allemande*. Bonn-Frankfurt-Las Vegas, 1978. I–III. Vö. továbbá az 5. sz. jegyzetben idézett művével!

³⁸ Szakolca. Vö. STAUD: *i. m.* II. 230.

³⁹ Privigye. Vö. KILIÁN István: *A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1779-ig*. Bp. 1994. 117–118.

⁴⁰ A minorita fordítás töredéke újra kiad. KILIÁN: *Minorita...* RMDE XVIII/2. 7. sz. (*A kölcsönös szerelem bilincse*. Miskolc, 1763.)

⁴¹ Vö. a 39. sz. jegyzettel a 665–667. lapon.

⁴² Kiad. VARGA: *Pálos...* RMDE XVIII/3. 6. sz.

⁴³ VÁLI Béla: *Magyar népszínmű a XVIII. századból*. = Figy 1884. XVI. 175–189. – *Pálos iskoladrámák a XVIII. évszázadból*. Kiad. BAYER József. Bp. 1897. – *Régi magyar vígjátékok*. Bev. és s. a. r. DÖMÖTÖR Tekla. Bp. 1954. A latin szöveggel együttes kiadását l. az előző jegyzetben!

a *Fides conjugalis* textusát, lényegében megtartva annak cselekményét, a pálos előadásban egészen mássá válik Avancinus drámája. A darabot magyar iskolajátékká teszi az a körülmény, hogy hőse nem német fejedelem. Nem a Szentföldön tett zarándokútján esik pogány fogságba. Belgrád alatt több nemes társával együtt kerül a törökök kezébe, ők viszik rabként Konstantinápolyba. Hazafelé nem Németországba tartanak, Magyarországra igyekeznek, oda érnek haza, anélkül, hogy német kereskedőkkel találkoznának. Másként hívják a szereplőket, Cassandra a feleség, Polydorus az ura neve, és Evandernek hívják Cassandra kísérőjét.

Nem alkalmi menyegzői játékról lévén szó, természetesen, elmarad az Avancinus-drámának a királyi párt dicsőítő személyes jellegű mellékcselekménye. Ezt helyettesítik Kocsonya Mihály házasságának interludiumai.

A pálos játék prológusként a szerelem hatalmát zengő énekkel kezdődik. Az I. felvonást ugyanaz a jelenet nyitja meg, mint Avancinusnál: Polydorus a felesége levelén kesereg. A szerző a továbbiakban összevonja a cselekményt, 3 jelenetet is elhagy. Az 5. jelenetben Cassandra-Arsandas már a kenyérbe tett levelet is átadja Polydorusnak. A felvonás utolsó, 6. jelenetét Cassandra szerelmi éneke fejezi be.

Nagyfokú rövidítést látunk a II. felvonásban is. Elmaradtak a vadászok és az erdőistenek jelenetei, a kórusok, a tánc. Cassandra a rejtekből szemléli Polydorus és Solimanus jelenetét, az előbbinek a halált jelentő kockadobását. Cassandra felajánlkozása nem tudja megmenteni Polydorust, a szultán mindkettőjüket börtönbe veteti. Ekkor tudjuk meg, hogy a szultáni udvar főembere, Ibraimus Krisztus híve. Könnyű ezután közte és Cassandra kísérője között az egyezés: még aznap este a születésnap ünnepségen megjelenteti Cassandrárt, s ha lantjával sikert arat, együtt hagyják el az udvart.

Míg a II. felvonást a pálos szerző 13 scenából 4-re csökkentette, a III. felvonás 7 jelenetét 6-tá alakította. A két darabban a cselekmény csaknem azonos, csak az irigykedő ephobust, Gratillust mellőzte, mint ahogyan a továbbiakban sem szerepelteti.

A IV. felvonás 11 jelenet helyett 5 scenát foglal magában. Hiányzik az ünnepség három első jelenete. A felvonás azzal a reménykedéssel indul, hogy talán a perzsa követ jelenlétét felhasználhatják a szökésre. Kedvez a szerencse, a kapuk kulcsa Ibraimushoz kerül. A követ fogadása idején sikerül megszökniök.

A pálos változatban sokkal szegényesebb módon megy végbe a születésnap ünnepség. Muzsika kíséri a katonák bevonulását, a perzsa követ érkezését, aki itt ajándékként két fiút hoz a szultánnak. Nincs fényes, látványos tömegünneplés, mindössze a két fiú táncol, énekel. A szökevények miatti dühében három magyar mágnást ölnek meg a szultán jelenlétében. („Occiduntur et rubro colorata aqva per Theatrum defluit“.)

Az V. felvonás kezdetén már Magyarországon vannak a szökevények. A felvonás 4 jelenetében sokkal egyszerűbben fejeződik be a játék. Polydorus itt is háborog, feleségét hűtlenséggel vádolja, képtelen őt szeretni, vele élni. Hiába veszi őt védelmébe Cassandra, majd Evander, csak kiszabadítóját becsüli, szereti, őt kívánja szolgáltni. Megmutatja feleségének a fogságába küldött levelét, hogy bizonyítsa, érdemtelen szerelmére. A vádaskodást tehát nem egy egész vendégsereg hallgatja végig, nincs rágalmazás. Cassandra elhatározza, hogy felfedi magát. Polydorus álmában rémeket lát: Cassandrárt veszély fenyegeti. Felébredvén kijelenti Evandernek, nem tér vissza feleségéhez, Cassandra szolgálatában marad. Ekkor jelenik meg női ruhában Cassandra, így derül fény a valóságra. A házastársak boldog egymásra találásával ér véget a dráma, epilógus nélkül.

Azon felül, hogy a pálos átdolgozás elhagyta az előképet, a mellékcselekményt, a főcselekményben is jelentős rövidítéseket tett, mellőzve illetőleg öszszevonva a jeleneteket. Sokkal kevesebb az ének, a muzsika, a tánc, hiányzanak a természetfeletti mozzanatok, az allegóriák, megszemélyesítések; mindaz, ami barokk spectaculummá tette Avancinus játékát. Avancinus az igényes bécsi közönséget, a császári udvart gyönyörködtette látványos produkcióval. A pálos változat szerzője egy vidéki kisváros szerzetesi iskolája növendékeinek a szüleit, provinciális hallgatóságát szórakoztatta valóságízű, közérthető, mégis érdekes, a közelmúltra is emlékeztető előadással. És ha netalán ez nem sikerült volna, a sikert mindenképpen biztosította a közjáték.

Az átdolgozó sem magáról, sem forrásáról nem nyilatkozik. Valószínű, hogy Bors Dániel munkája, akinek ebben az évben ez már a második rendezvénye volt. Forrása pedig kétség kívül Avancinus darabja.⁴⁴

Az előadások címéből következtetve a piaristák iskoláiban Avancinus drámáját 1746-ban Privigyén két ízben is bemutatták, először farsangkor, másodszer az őszi vizsgák idején.⁴⁵

Ezt játszották 1758-ban Szegeden is. Az olvasati vagy másolási hiba miatt romlott cím: *De Barthulpho et Ausberta* alatt Avancinus drámáját kell keresnünk.⁴⁶

Az 1 minorita, 1 pálos és 4 piarista iskolai előadás mellett mindössze 3 adunk van, hogy Avancinus darabját (átdolgozását) magyarországi rendtársai is színpadra vitték. A szerzetesrendek közt legjobban a jezsuiták idegenkedtek a világi tárgyú, szerelmi vonatkozású drámák bemutatásától. Mégis az ő szakolcai iskolájukban került Magyarországon színpadra legegyszerűbben, 1720-ban az Avancinus-dráma változata, mégpedig meglepően merész címmel: *Omnia vincit amor*.⁴⁷ A jezsuiták játéka azonban nem a szerelemről szólt, még a hitvesi szeretet, házastársi hűséget sem propagálták. A játékról a historia domusból vett híradásból az derül ki, hogy a pogány zsarnok fogságában szenvedő hőst a testvére szabadította ki élete kockáztatásával.⁴⁸ A jezsuitáknál játszott darab címének egyezése a pálos előadás címével bizonyára azonos forrásra utal, mely minden valószínűség szerint Avancinus drámájának ismeretlen másolata vagy kiadása lehetett, vagy még inkább ilyen című nyomtatott programja.

⁴⁴ [CSÁSZÁR Elemér] cs.: *Kik írták a pálos drámákat?* = EPhK 1908. 717–718.

⁴⁵ KILIÁN: *i. m.* 117–118. (A Catalogus studiosorum Prividiae-ben az adat a szerző neve nélkül szerepel, Kilián azonosította Avancinussal.)

⁴⁶ LUGOSI Döme: *A piaristák szegedi drámajátékai.* = ItK 1929. 216–224, 328–333.

⁴⁷ STAUD: *i. m.* II. 230.

⁴⁸ „Omnia vincit amor repraesentatum in duobus fratribus, quorum uni Erosae, alteri Amando nomen fecit; qui posterior priorem e Tyrannidis vinculis oculos vitamque ipsam lyti loco efferendo liberavit”. Uo.

A jezsuiták 1750-ben Budán sem a külföldön és itthon szokványos címmel játszották a kétség kívül Ansberta-Bertulfus-történetet (*Philomusus quidam Bertulpho Ansbertae conjugi substitutus*).⁴⁹

Szintén nem szokványos címmel adták elő a témát 1763-ban Esztergomban sem: [*Ansberta*] *Bertulphum interventu Musicae in libertatem asserens*.⁵⁰ Feltételezhető azonban, hogy ebben a két utóbbi előadásban már Avancinus drámájának szellemében mutatták be a házastársak viszontagságait.

A jezsuita iskoladramák elvilágiasodása a XVIII. század közepe tájától érzékelhető.⁵¹ Más szerzetesrendeknél, pl. a piaristáknál ez már előbb is jelentkezett. Az Ansberta-Bertulfus téma megfelelt az új igényeknek. Hiányzott belőle az egyházas szemlélet, a cselekmény érdekes volt, bemutatását énekkel, kórusokkal, tánccal látványossá lehetett tenni. Ezek a lehetőségek kelthették fel a jeles operaszerzők figyelmét is. Mozart 1782-ben megzenésített regényes játékában (*Szöktetés a szerájból*), Beethoven *Fidelio*jában az Avancinus-darab cselekményének számos mozzanata megtalálható.

IMRE VARGA

Sur les traces des drames d'Avancinus

Nicolaus Avancinus (1611–1682) fut l'un des représentants les plus grands du drame jésuite latin, dont l'activité s'attacha avant tout aux États de la maison d'Autriche. À l'époque de l'empereur Léopold, ses drames exerçaient une influence considérable sur l'histoire du théâtre jésuite. Ses oeuvres étaient connues en Hongrie aussi. L'auteur passe en revue les pièces d'Avancinus jouées en Hongrie et il examine d'une manière approfondie son drame intitulé *Ansberta et Bertulphus (Fides conjugalis)* et l'apparition de son thème dans le territoire de langue allemande et en Hongrie. Il découvre les sources de l'ouvrage et les changements opérés par Avancinus, et son influence.

Ce sujet fut représenté à neuf reprises sur les scènes scolaires de Hongrie au cours du XVIIIe siècle. L'auteur démontre que les intermèdes de la pièce latine pauliste intitulée *Omnia vincit amor* (1765) peuvent se ramener à une variante du drame d'Avancinus, mais le remaniement adapte l'histoire aux conditions hongroises. La variante du drame d'Avancinus fut représentée en 1720 à l'école des Jésuites de Szakolca, avec le titre susmentionné. Plus tard, la pièce fut représentée sous d'autres titres aussi. Le sujet montre bien la laïcisation du drame jésuite, survenue à partir du milieu du XVIIIe siècle.

⁴⁹ STAUD: *i. m.* III. 83.

⁵⁰ STAUD: *i. m.* III. 55.

⁵¹ VARGA Imre: *Funkcióváltás iskolai színjátszásunkban.* = MKsz 1992. 1–12.